

[CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)]
AAN ALEXANDRE FABRI (ORANGE)
27 DECEMBER 1668
6690

Antwoord op een verloren gegane brief van Fabri van 5 december 1668.

Samenvatting: Huygens reageert op brieven van Fabri aan hem en aan prins Willem III. Hij is het volstrekt oneens met de weigering het *Te Deum* te zingen. Dat Fabri zich beroept op de regels van de aartsbisschop van Arles dunkt hem alleen maar slecht.

Zeker tezamen verzonden met Huygens' brief aan Lubières van 25 december 1668 (**6688A**) en zijn brieven aan Sobirats en Chambrun van 27 december 1668 (**6689**, **6691**). Fabri's antwoord is verloren gegaan. Huygens antwoord daarop is van 31 januari 1669 (**6692A**).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIX, dl. 3, pp. 195-197: ontwerp (autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 6, nr. 6690, p. 242: samenvatting.

Namen: Frederik Hendrik; Etienne de Milet (heer van Mesinay); François-Adhémar de Monteil de Grignan (aartsbisschop van Arles); Willem III; Jean-Vincent de Tulles.

Plaatsen: Arles; Frankrijk; Lavour; Parijs.

Titels: *Te Deum*.

Transcriptie

À l'Evesque d'Orange.

27 Décembre 1668.

Monsieur,

J'ay bien receu la lettre qu'il vous a pleu m'escire le 5e de ce mois. Son Altesse aussi a eu celle que vous vous estes avisé de luy faire en mesme date, au sujet de son aage de majorité auquel Dieu l'a heureusement conduit et des resjouissances publiques, qui en ont esté faictes pardelà. Mais j'ay à vous dire, Monsieur, avec regret, que je ne voy pas qu'on se haste de vous faire response comme à d'autres, Son Altesse ne se pouvant trouver satisfait de la raison que vous alléguez pour excuser la solemnité du *Te Deum* que Monsieur Milet vous avoit comandés en ceste occasion. Aussi, quand je me suis veu demander la raison de ceste raison, je vous avoue que je n'ay sceu que dire. Nous présupposons que tout bon sujet, de quelque profession qu'il soit, ayme, affectionne et souhaite le bien et la prosperité de son souverain. En suite, qu'il doit toucher de les obtenir du bon Dieu par ses prières, et l'en louer en son église avec action de grace, quand elles sont obtenues. Si les règles de Monsieur l'Archevesque d'Arles repugnent à cest axiome, elles sont fort contraires à ce qui s'en observe par tout ailleurs, et mesmes en a esté pratiqué avec solemnité formelle dans vostre mesme église d'Orange, à l'arrivée de la nouvelle que j'envoyay de Paris, de ce que le Roy Très-chrétien en fin avoit consenti à remettre le chasteau à Son Altesse. Ce qui s'estant passé de la sorte sans héziter, je vous supplie, Monsieur, de | 196 | considérer que la nouveauté présente s'en va estre mis personnellement sur vostre compte, qui, à mon advis, n'avez pas moins d'obligation aux bontez de Son Altesse que d'autres de vostre religion, que nous sçavons ne gouter ce procédé en aucune manière.

Sans mentir, Monsieur, l'amitié que je vous ay vouée, m'a fait beaucoup regretter que ce déplaisir icy s'accomode sur celuy qu'on a senti de ce qui s'est passé pardelà au sujet de la prestation de vostre serment. Je n'entendray par ceste lettre pour vous en entretenir par le menu. Messieurs du Parlement recevront ordre par ce mesme courier, de ce qu'ils auront à vous en représenter au nom de Son Altesse qui, en fin, veut et doit estre obéie chez elle, et si vous persistez comme j'espère dans l'ancienne confiance, dont j'ose croire que vous m'avez honoré, vous ne ferez point de difficulté de vous y accommoder de tout point et sans reserve.

Il ne me reste que de vous advertir en deux mots qu'on a eu quelque advis icy, de ce qu'en des rencontres, où les choses ont semblé ne se disposer à vostre gré, on vous auroit entendu lascher quelque parole de menace,

de ce que vous ne manqueriez de vous en plaindre en Cour de France. J'ay de la peine à recevoir ce rapport pour bien véritable, me souvenant fort bien qu'un jour Messieurs du Chapitre d'Orange se trouvant en corps dans ma chambre, quelqu'un d'entre eux, dont je ne sçaurois me remettre le nom, prit la liberté de dire quelque chose de semblable, et fut rabroué comme je trouvay convenir pour l'honneur et le respect de Son Altesse Monseigneur, qui est le seul homme du monde à qui ses sujets ont à porter leurs plaintes, quand ils croient en avoir sujet, ensuite de quoy quelques uns de la troupe se mirent en devoir de m'en veoir faire excuses. Que si de vostre costé, Monsieur, il a paru quelqu'ombre de tel discours, | 197 | je vous supplie cordialement de vous souvenir, ¹*quorum consederis arvis*, et que, selon la parole de Dieu mesme, on ne peut servir qu'à un maistre à la fois. Si vous vous formalisez de ma franchise, vous n'en serez plus importuné pour ceste fois.

Il ne m'a esté possible de me taire où j'ay pensé avoir trouvé occasion de vous tesmoigner à bonnes enseignes, comme je suis très-véritablement etc.

Je me souviens d'avoir veu autrefois que Monsieur l'Evesque de Lavour avoit mis dans ses mémoires, qu'il avoit presté icy, le serment, non pas dans l'assemblée du Conseil, mais devant moy et quelqu'autre. A présent, je suis derechef surpris de veoir dans les relations du Parlement, que vous aussi, Monsieur, vous imaginez que je vous auroy dit comme tesmoigné en quelle forme et posture ledit Sieur Evesque auroit fait ladite action, la vérité estant, premièrement que la chose se passa devant tout le corps du conseil et en second lieu moy seul absent avec un mien collègue qui estions à l'armée avec Son Altesse de Glorieuse Mémoire après de 30 lieues d'icy, de sorte que tout le récit que je vous en ay pû faire n'a esté que hors des régistres du conseil, qui méritent toute foy et créance, et ne peuvent estre tirez en controverse.

Vertaling

Aan de bisschop van Orange.

27 december 1668.

Mijnheer,

Ik heb uw ²brief ontvangen die u mij de 5de van deze maand heeft willen schrijven. Ook Zijne ³Hoogheid heeft de ⁴brief gekregen die u hem op dezelfde datum heeft willen schrijven, over zijn meerderjarigheid, waarin God hem gelukkigerwijze heeft willen laten belanden, en over de publieke feestelijkheden, die om die reden bij u hebben plaatsgevonden. Maar ik moet u tot mijn spijt zeggen, mijnheer, dat ik niet zie dat men u zo spoedig mogelijk antwoordt zoals men anderen antwoordt, omdat Zijne Hoogheid de redenering niet kan waarden die u opzet om [het verbod van] de plechtigheid van het *Te Deum* te verontschuldigen die de heer [Etienne de] Milet u bij die gelegenheid had opgedragen. Ik moet u bekennen dat ik, toen mij werd gevraagd naar de rechtmatigheid van deze redenering, dan ook niet wist wat ik moest zeggen. Wij gaan uit van de veronderstelling dat elke goede onderdaan, van welk geloof dan ook, het welzijn en de voorspoed van zijn soeverein bemint, koestert en wenst. En verder, dat hij moet proberen die te verkrijgen van de goede God door zijn gebeden, en Hem erom moet loven in zijn kerk met dankzeggingen, wanneer ze zijn verkregen. Als de regels van mijnheer de ⁵aartsbisschop van Arles zich tegen dit axioma verzetten, dan zijn zij in strijd met wat men overal elders ziet gebeuren, en wat zelfs officieel is uitgevoerd in uw eigen kerk te Orange, bij de aankomst van het nieuws dat ik uit Parijs overzond, namelijk dat de allerchristelijkste ⁶koning ten slotte erin had toegestemd om het kasteel aan Zijne Hoogheid terug te geven. Omdat dit zonder aarzelen ten uitvoer is

1. Vergilius, *Aeneis* IV, 39: 'Nec venit in mentem, *quorum consederis arvis*?'

2. Fabri aan Huygens, 5 december 1668 (verloren?).

3. Willem III.

4. Fabri aan Willem III, 5 december 1668 (verloren?).

5. François-Adhémar de Monteil de Grignan.

6. Lodewijk XIV.

gebracht, vraag ik u, mijnheer, te bedenken dat de huidige nieuwigheid op uw persoonlijke rekening zal worden gezet, van u, die, meen ik, niet minder verplichtingen heeft jegens de goedheden van Zijne Hoogheid dan uw geloofsgenoten, van wie wij weten dat zij deze handelwijze op geen enkele manier kunnen waarderen.

Zonder gekheid, mijnheer, de vriendschap die ik u heb betoond heeft mij het ongenoegen zeer doen betreuren dat hier is ontstaan over wat men heeft vernomen dat er is geschied met betrekking tot uw eedaflegging. In deze brief zal ik daarop niet in detail ingaan. De heren van het Parlement zullen met dezelfde post te horen krijgen wat zij tegenover u moeten zeggen uit naam van Zijne Hoogheid, die uiteindelijk wil en moet worden gehoorzaamd. Maar als u naar ik hoop volhardt in het vertrouwen van weleer dat u mij, naar ik durf te geloven, hebt betoond, zult u er geen probleem van maken om u geheel en al in de zaak te schikken.

Rest mij nog om u hier in enkele woorden mee te delen dat sommigen menen dat men u, in bijeenkomsten waarin de zaken niet zo schenen te gaan als u wenste, woorden van dreiging heeft horen laten ontvallen, namelijk dat u er niet voor zou terugdeinzen om u bij het Franse hof te beklagen. Ik heb moeite om dit bericht voor waar te houden, in herinnering hebbende hoe, toen de heren van het kapittel van Orange zich verzameld in mijn kamer bevonden, één van hen (wiens naam ik mij niet meer herinner) de vrijheid nam iets soortgelijks te zeggen en een uitbrander kreeg die ik in overeenstemming vond met de eer van en het respect voor Zijne Hoogheid, die de enige man in de wereld is, tot wie zijn onderdanen zich met hun klachten kunnen wenden, wanneer zij menen daartoe aanleiding te hebben, waarop enkelen van het gezelschap zich verplicht voelden mij excuses aan te bieden. Als er van uw kant, mijnheer, een zweempje van een dergelijk verhaal schijnt te bestaan, vraag ik u vriendelijk dat u zich herinnert ⁷ ‘op wiens akkers u bent neergezeten,’ ⁸ en dat men, volgens het woord Gods zelf, maar één heer tegelijk kan dienen. Als u zich stoort aan mijn vrijmoedigheid, zult u er voor deze keer niet verder over worden lastig gevallen.

Het is mij niet mogelijk geweest te zwijgen, waar ik meende gelegenheid te hebben gevonden om op goede gronden getuigenis voor u af te leggen, zoals ik ook waarlijk ben, enz.

Ik herinner mij vroeger te hebben gezien dat mijnheer de ⁸bisschop van Lavaur in zijn memoires had geschreven dat hij de eed hier niet voor de vergaderde raad, maar voor mij en iemand anders had afgelegd. Op dit moment ben ik opnieuw verbaasd te lezen in de verslagen van het parlement dat u, mijnheer, ook van mening bent dat ik u onder ede zou hebben gezegd op welke manier genoemde heer bisschop de genoemde handeling heeft uitgevoerd, terwijl de waarheid is, ten eerste, dat de zaak zich afspeelde voor de Raad [van de prins] als geheel, en, in de tweede plaats, dat alleen ik en een collega afwezig waren, die zich met Zijne ⁹Hoogheid zaliger gedachtenis in het leger bevonden op 30 mijl hiervandaan, zodat alles wat ik u erover heb kunnen vertellen slechts van buiten de boeken van de raad komt, welke boeken geheel en al moeten worden geloofd en niet kunnen worden betwist.

7. Vergilius, *Aeneis* IV, 39: ‘Komt het niet bij up, op wiens akkers u bent neergezeten?’

8. Jean-Vincent de Tulle, bisschop van Lavaur van 1647 tot 1668 (overleden 4 december), daarvoor, van 1640 tot 1646 van Orange.

9. Frederik Hendrik.